

SHAKESPEARE – ANGOLUL

A cím *Shakespeare* hazájában semmitmondó, szinte értelmetlen lenne; viszont nálunk olyan emlékeket idéz, melyek Sárospatakhoz tapadnak. De hogyan került *Shakespeare* Patakra? Az oda vezető útját szeretnénk bemutatni, ahol angolul tudó diák-színészeket és rendezőket, s értő közönséget talált.

Az ősi magyar kisváros és az angol drámaíró találkozását több száz éves hagyomány és speciális adottságok előzték meg. Az első ezek közül Sárospatak iskolai hagyománya, ami valószínűleg a XV. század derekán kezdődött, s töretlenül tart máig is. Patak az iskolák városa, ez a legszembetűnőbb jel a helység arcán. A tizenkétezer lakosból ma minden hatodik diák, s nincs leverőbb nyugalom, mint a vakációk első napja a diáktalan városban: mintha kifosztották volna, szinte bántó a csendje.

A város büszke is a múltjára, s annyi történelmi emlék fűződik hozzá, hogy akár a múltjából is megélne; abban van igazi ereje, hogy ez a múlt könnyen kel életre. Vára – *Petőfi* Sándor szép szavaival – századokon át a nemzeti forradalmak oroszlánbarlangjaként a helység igazi központja volt. Központi szerepét a fiaiban és leányaiban megújuló iskola örökölte, amely a múlt köveiből és kövein épülve, a kisvárosi élet igazi lüktetése és lendületadója lett, s úgy hisszük, nagyrészt ezen az élő múlton nyugszik jövője is.

Az iskola központi szerepe magyarázza, hogy a szellemi élet irányítói itt századok óta tanárok és diákok voltak; a múlt hagyománya ez, amihez a jelen is igazodik. Ha kiemelnénk az iskolák városából az iskolákat, csak a nagyhírű helység maradna belőle, régmúlt emlékeivel, dermedt nyugalmával. Sárospatak csak iskoláival és iskoláiban az, ami.

Shakespeare-nak azonban angol nyelvi hagyományra és alapra is szüksége volt, hogy angolul megszólalhasson egy magyar kisvárosban: Sárospatak református kollégiuma ezzel is rendelkezett. A XVI. században protestánssá vált iskola sok diákja és tanára fordult meg külföldön, így Angliában és Skóciában is, hogy a kint látottakkal az itthoni hazai életet jobbra tehesse, progresszív értelemben megváltoztassa. Mindezzel természetesen együtt járt az angol nyelv megtanulása is, kezdetben, hosszú időn át egyéni alapon, ahogy azt az egykori pataki diák, *Szemere* Bertalan példája is mutatja, akiről tudjuk, hogy a Bodrog folyó partján sétálva, télen meg a hideg elől a szalmakazlakba bújva tanulta az angolt. Először 1864-ben vetődött fel egy olyan internátus terve, ahol az igazgató a nyugati nyelvek közül főleg angolul és franciául társalogni tudna a növendékekkel. Az internátus nem, de a társalgási lehetőség már 1866-ban megvolt: *Kun* Pál, az első tanár, aki angolt és franciát tanított Sárospatakon. 1931-ben aztán, negyvenöt éve, megnyílt az angol tanítási

nyelvű internátus is, az *English College*, méltó módon Sárospataknak, a XIX. század elején előlegezett „Magyar Oxford” nevéhez. Az angol tagozat célja az volt, hogy növendékei az angol nyelvet szóban és írásban olyan alaposan elsajátítsák, hogy az érettségi után angol vagy amerikai egyetemeken is folytathassák tanulmányaikat. A Cambridge-i egyetem hozzá is járult ahhoz, hogy a sárospataki angol tagozat kétnyelvű érettségi bizonyítványával rendelkezők külön vizsga nélkül pályázhassanak felvételre. De mire az első évfolyam élt volna ezzel a lehetőséggel, a második világháború már meg is kezdődött. A nyelvi alap viszont közben felépült *Shakespeare* megszólaltatásához angolul.

De a sárospataki iskola színjátszó hagyománya és gyakorlata is készen várta *Shakespeare*-t. Az 1621-es iskolai törvények, bizonyára nem előzmény nélkül, a szerda és szombat délutánokra a játékot és a színjátszást intézményesen írták elő a diákoknak. Nem véletlen, hogy *Comenius*, aki 1650–1654 között Sárospatakon működött, az „*Orbis Pictus*”-on kívül a „*Schola Ludus*”-t is ott írta, s a diákok a latin nyelv még eredményesebb elsajátítása céljából ennek nem egy részét be is mutatták. A színjátszás hagyománya az anyanyelven ezután is megmaradt, s így csak élő hagyományt kellett folytatni, hogy az angol nyelv játszva tanítása-tanulása elkezdődjék 1937-ben, az *English College* alapítása után hat évvel, *The Travelling Musicians* és *Twice is too much* című két egyfelvonásos darab bemutatásával. 1938-ban azonban már *Shakespeare* következett.

De miért éppen *Shakespeare* egy magyar kisvárosban? Bizonyára az országos hagyomány is segített ebben, hiszen ismeretes, hogy a régi és az újabb fordítói nemzedék munkája nyomán színpadokon ma is ő a leggyakrabban és legtöbbit játszott szerző. S mint érdekességet említsük meg azt is, hogy a magyar írók közül első említője *Bessenyei György*, s egyik első fordítója, *Kazinczy Ferenc*, mindketten sárospataki diákok voltak a XVIII. század végén. Akárhogyan is nézzük, komoly teljesítménynek számított, hogy 1938-ban *Macbeth*, 1940-ben *III. Richárd*, 1945-ben egy *Hamlet*-részlet, s 1947-ben pedig *Julius Caesar* került színre.

Az egykori angol nyelvű „*College News*” c. pataki diáklapot olvasva, melyről az akkori „*Daily Telegraph and Morning Post*” is elismerően írt, felelevenednek e sorok írójában mint közreműködő szemtanúban és rendezőben, hogyan is volt ez annak idején; hogyan vált az akkori szellemi kaland máig élő és ható hagyománnyá.

*

A darab kiválasztása körüli viták már szeptemberben, a tanítás kezdetével megindultak. Részt vett ebben tanár és diák egyaránt. A nem angolszakos tanárok, főleg a matematikusok között aggodalmaskodó, sőt rosszálló is akadt, olykor nem alaptalanul. Mert bárhogy vesszük is, igen nagy teljesítmény volt 15–18 éves fiataloknak sokszor több száz *Shakespeare*-sort megtanulni az iskolai napi penzum mellett. De az év végén azért lett előadás is, s a differenciál hányados vagy a szinusz tétel sem sínylette meg túlzottan a vállalkozást.

Amint a darab kiválasztása eldőlt, s a szöveghúzások befejeződtek, a szereposztás már gyorsan ment. Az olvasópróbákon és a rendezésben is sokat segítettek az angol születésű tanárok, ők csiszolták a kiejtést, s mindez kitűnő alkalom volt magára a nyelvtanulásra is. Közben a szereplők hol itt, hol ott bukkantak elő az intézetben, szövegrészeit memorizálva, sokszor tányércsörömpölés közepette az ebédlőben, máskor a sportpályák

környékén a pattogó labda zajától kísérve, s beszélgetéseiket hónapokon át *Shakespeare* irányította és határozta meg.

A technikai rendezők, a színpalak festői, az ügyelők, a világosítók – mindnyájan diákok és tanárok – az intézet erre alkalmas alkalmazottaival együtt hónapokon át tervezték a színpadi megoldásokat, a fényeffektusokat, eleinte megbeszéléseken, majd papíron, végül a felállított színpadon, ami 8 x 4 méterével a világot volt hivatva jelenteni. A jelmezek kiválasztása és összeállításra is nagy gondot okozott, hiszen mindent a meglévő ruhadarabokból, takarókból és egyéb anyagokból kellett előállítani, nemegyszer összefélcelni, s a találékonyágnak igazán nagy tere nyílt.

A sűgő szerepét rendszerint valamelyik tanár kapta; a sminkelés tiszte minden alkalommal *Dobozy* István borbélymesterre várt, akit diák-nemzedékek ismertek és szerettek.

A legtöbb gondja persze a rendező diáknak volt, aki a darabbal kelt és feküdt, s mint maga is egyik szereplője, esetleg főszereplője, a többiekkel próbált, rendezett, irányított, korholt és dicsért, miközben nap-nap után maga is diákként szerepelt az iskola padjaiban.

Az első *Shakespeare*-előadásnak, a *Macbeth* bemutatójának, országos visszhangja támadt; mint az idegen nyelv tanításának kiemelkedő eredményét méltatták. A dicséretet meg is érdemelték a szereplők, de a két angol tanár, *G. P. Maguire* és *A. B. Collishaw*, a rendezők is. Nem a szokványos iskolai előadás volt ez, melyet elnéző jóindulattal néz végig a szülők-ből, tanárokból és ismerősökből álló közönség; még akik nem értették jól a nézők közül a szöveget, azokat is végig le tudta kötni a szerepek töretlen vonalvezetése – főleg ifj. *Horváth* István *Macbeth*, *Mátyás* Sarolta *Lady Macbeth* és *Opler* Gábor *Banquo*-t életre keltő játéka – a korszerű ruhák és maszkok összhangja, s a műszaki rendezés hibátlan menete. Az első angol nyelvű *Shakespeare*-előadás a kisváros nagy kulturális eseménye volt, s a budapesti rádió híradásában, a napisajtó pedig részletes beszámolóban foglalkozott vele, de felfigyelt rá a „*Daily Telegraph and Morning Post*” után a londoni „*Times*” is, két ízben is.

A következő évben *Shaw* Szent Johannája és *Madách* Imre *Az ember tragédiája* közül az utóbbira esett a választás, s az English College növendékei a Tragédia néhány színét mutatták be angolul. Az előadáson megjelent *Németh* Antal, a Nemzeti Színház akkori igazgatója is, aki saját kamaraszínpadi elképzeléseit láthatta viszont iskolai színpadon, s a bemutatót csak dicsérni tudta.

Aztán újra *Shakespeare*-re esett a választás: az 1939-es iskolai év darabja a *III. Richárd* lett, s ezzel a mérce még magasabbra került. Előadását eredetileg a pataki vár parkjában szerették volna megtartani, de a terv csak terv maradt. Az 1940-es bemutatóról a „*College News*” nem számolhatott már be, mert a háború miatt nem jelenhetett meg. Bár betanításában *Geoffrey Tier* angol tanár sokat segített, a *III. Richárd* komoly sikere ifj. *Horváth* István, a címszereplő-rendező érdeme volt, aki *Macbeth* és *Lucifer* megismerése után ezzel búcsúzott az iskolától. Már diákként a *Shakespeare*-színház alapos ismerőjévé vált, első éves egyetemistaként a szegedi egyetem *Hamlet*-előadásának is szereplő-rendezője volt; tragikus halála, egy év múlva, a magyar színházi világ egyik komoly ígéretét vitte el fiatalon. A pataki *III. Richárd* Buckingham hercegét különben az egyik angol tanár, *A. Milne* játszotta; a népes diák-színész gárdából kiténtek még *Opler* Gábor, *Prónay* Gyula, *Szilágyi* László és *Thuránszky* Zoltán. Az előadásról az ország több napilapja is hírt adott.

Shakespeare közben olyan élő valósággá vált a diákvárosban, hogy Geoffrey Tier „*If Shakespeare had lived in Sárospatak*” címmel az ő darabjaiból vett idézetekkel jellemezte, mutatta be az akkori tanárokat a „*College News*”-ban, a diákság nem kis derűtségére:¹ Mr. Hegyi: „*Thou livest only to disturb our sport.*” (*Midsummer Night’s Dream*). Mr. Maller: „*It is a pretty youth: he’ll make a proper man.*” (*As you like it*). Mr. Zana: „*If thou neglect’st, or dost unwillingly what I command, I’ll rack thee with old cramps – Fill all thy bones with aches, and make thee roar!*” (*The Tempest*); Mr. Dabóczi: „*Pour all your tears! I am your sorrow’s nurse.*” (*Richard III.*) Mr. Milne: „*With the help of a surgeon, he might yet recover.*” (*Midsummer Night’s Dream*). Mr. Tier: „*And be you silent, and attentive too, for he that interrupts me shall not live.*” (*King Henry VI.*) Mr. Héthy: „*A worthy fellow, with smiles a-wreathing round his merry chops in great good humour.*” (*Cymbeline*). Mr. Képes: „*What grief hath fed the jaundice of thy cheeks, o sad-brow’d Muse?*” (*Troilus and Cressida*). Mr. Szőke: „*Madam, my instrument’s in tune.*” „*Then spit in the hole, man, and tune again!*” (*Taming of the Shrew*).

A háború aztán *Shakespeare*-t is elhallgattatta Sárospatakon; az előző nagyszabású vállalkozásokhoz hasonlókra évekig nem kerülhetett sor, maradtak hát a rövid angol nyelvű programok, többnyire versek; az 1944. év még erre sem adott alkalmat.

*

A békével *Shakespeare* is visszatért a diákvárosba, igaz, hogy csak két rövid jelenettel, de 1945 decemberében újra megszólalt angolul Sárospatakon. A *Hamlet Ghost scene*-je szereplői, Gaál György, Isaák Imre, Szecsődy Imre és Berényi, Sándor kisdíakként emlékeztek csak a III. Richárdra, akárcsak Svehla Gyula, aki *The Seven Ages of Man*-t mondta el az *As you like it*-ből: hagyomány folytatói voltak ők is és nem dicstelenül.

1946-ban a régi terv vált valóra: a *Szent Johanna* első két színét adták elő kétszer is a diákok, s a legjobban közülük Szalay Tamás, Szecsődy Imre, Nagy János és Sinóros-Szabó Lóránt szerepeltek. A hallgatóságot eleinte meglephette Johanna bariton hangja, de hamar megszokták.

Harminc év távlatából visszanezve a legnagyobb és emlékezetesebb vállalkozás mégis a *Julius Caesar* bemutatása volt, már csak azért is, mert a pataki előadás után, 1947. június 9-én a budapesti Madách Színházban is színre került. Rendezője Michael Halsted angol tanár, a *Bradfield School* színjátszó hagyományain nőtt fel, s ez sokat segített neki a nem könnyű munkában. A „*College News*”-ban erre így emlékezett vissza:

„*Julius Caesar was upon us all. A supreme effort had to be made and everyone rallied and made it. Julius Caesar became a real thing to me. Gradually I saw the play take shape and by degrees the boys and girls were able to show me the meaning of Shakespeare’s work as their lines became more and more perfect. Sometimes we would work late in the evening, sometimes in the morning with all thought of school work in the background, much to the despair of the slaving masters. We rehearsed at all sorts of times and to varying accompaniments. Perhaps it was to the sound of ping-pong or rough-house. Sometimes to the sound of bashing plates or squeaking chairs. The actors put up with it all and endured my fits of temperament too. To me the characters started as boys and the the boys became characters. The stage managers became my shadows and confidants and*

¹ *College News*, Christmas. 9.

walked about the town like men possessed. I would walk about quoting lines or scribbling instructions on bits of paper. I began to feel I was in Rome with occasional hectic visits to Philippi, returning at night to Sárospatak to sleep. Difficulties would loom large and they would melt away as soon as they had come thanks to the great assistance of all my hosts.”²

A darab pataki előadásáról a Kultuszminisztériumot képviselő *Sötér* István, a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Osztályának akkori helyettes vezetője így nyilatkozott: „A sárospataki kollégiumot a környék diákszüleinek a megbízásából paraszt fuvarosok hordták össze, szekerükön szállítván az építéshez szükséges köveket. Julius Caesar szerepét egy falusi fiú játszotta angolul, kitűnően. Sárospatak példát mutatott, hogy népi és magyar, s mégsem elzárkózó, melynek szíve egy kollégium és egy könyvtár.”³

A Julius Caesar budapesti bemutatójának minden eddiginél nagyobb országos visszhangja volt. A *Hungarian-British Society* vállalta a védnökséget, s akkori elnöke, *Kodály* Zoltán, az angol követtel, Mr. *Helm*-mel nézte végig a díszpáholyból. A színház zsúfolásig tele volt, sokan maradtak kívül jegy hiányában. S a szereplők most is megtették a magukét: úgy mozogtak és játszottak a fővárosi színpadon, mintha nem is fiatal diákok lettek volna. A nagylétszámú szereplő gárdából is kitűnt *Nagy* János Caesar, *Szalay* Tamás Antonius, *Svehla* Gyula Octavius Caesar, *Sinóros-Szabó* Lóránt Cassius, *Diner* György Brutus és *Valády* Anna Calpurnia alakítása.

S mi lett belőlük? Caesar ma az egyik külügyminiszter-helyettesünk; a többiek között akad mérnök, orvos és rádióbemondó, bíró és szerkesztő, egyetemi tanár, műszaki technikus, állatorvos és festőművész; a darab volt szenátorai és polgárai, katonái és szolgálói mind vitték valamire, bárhová is kerültek.

Sárospatakon a Julius Caesar bemutatója után is volt diák színelőadás, nem is egy, de *Shakespeare* azóta nem szólalt meg angolul. Igaz, hogy a *Szentivánéji álom* már előadásra kész volt 1948-ban, de bemutatására az iskolai év korábbi befejezése miatt nem került sor. 1950-ben még a *Hamlet* sírásó-jelenetét adták elő, de magyarul. Az angol nyelvű előadások hagyománya azonban ma is élő, a nyelvi adottság az újra kiemelkedő eredménnyel működő angol tagozat keretében meglenne hozzá.

Reméljük, eljön újra az idő, amikor diák-színészek, rendezők és közönség újra felnőnek és egymásra találnak ebben a kisvárosban a múlthoz méltó nem mindennapi szellemi kalandra és vállalkozásra.

² College News, 1947. Spring. 1–3.

³ Sárospataki Református Lapok, 1947. 6. sz. 5.